

T VIŠK S MIESTELIS TREMTINIO ŽVILGSNIU

Daug amži kaimas buvo lietuvi kalbos ir tautin s kult ros svarbiausias k r jas. Kai Lietuvos didikai ir bajorai m tolti nuo pradinio tautos kamieno, kaimo žmon s pasiliko jam ištikimi, kaip savo kult rinio paveld jimo saugotojai ir prat s jai. Tod l nenuostabu, kad pirmasis didysis lietuvi rašytojas Kristijonas Donelaitis savo *Met* poem paskyr kaimui vaizduoti. Po jo beveik visi žymesnieji rašytojai, išskyrus vien antr poet , taip pat nebegal jo užmiršti kaimo ir j giliau ar paviršutiniškiau paliesdavo savo k riniuose.

Šitoki pla i simpatij n ra tur j Lietuvos miestai ir miesteliai. Kod l ? Ar d l to, kad ilg laik juose vyravo nelietuviškai kalbantieji gyventojai ? Ar d l to, kad visi žymieji rašytojai iki Lietuvos nepriklausomyb s laik buvo kil iš kaimo, kuris buvo socialin je opozicijoje susvetim jusiam ir net « demoralizuojan iam » miestui ir miesteliui ! Lig nepriklausomyb s atgavimo, atrodo, teatsirado tik du rašytojai, kurie buvo atkreip savo d mes miestel : Ignas Šeinius savo *Kuprelyje* Olesio nelaiming meil parod bažnytkaimio fone, o Tumas-Vaižgantas savo *Pragiedruliuose* Gondingos miestel pavaizdavo kaip vien židini kovoje d l kult ros spaudos draudimo laikais. Iš to k rinio atrodo, kad tautin rezistencija be miestelio tada taip pat neb t buvusi manoma kaip be grynai lietuviško kaimo.

Nepriklausomyb s laikais miestelius prisimin V. Mykolaitis-Putinas *Altori šeš ly*, Balys Sruoga *Baisiojoje naktyje*, A. Vai ulaitis *Valentinoje* ir gal dar vienas antras mažiau žinomas rašytojas. Ta iau jiems miestelis sudar veiksmo fon , bet nebuvo vaizdavimo objektas. Tik tremties ir išėivijos rašytojai, kurie buvo kil iš nedideli miesteli , juos prisimin intensyviau ir pam gino specialiau pavaizduoti. Kaip jie tai atliko ? Kuo j miesteliai papild Vaižgant ?

Pauliaus Jurkaus miestelis « smilgai i akvarel je »

Norint, kaip galima geriau, suprasti literatros kūrinius, reikia pasistengti susekti jo autoriaus tikslą. Todėl ir reikia pirmiausia klausti, ko siekia P. Jurkus savo *Smilgai i akvarelis* romane.

Atsakymą š klausim davė pats autorius, nes romano pabaigoje jis tarė: «Pasigedau t šauni žmonė ir jų puotą. Iškilę lyg pasakė anie laikai, ir tada rašiau ... Tai pasakė mano draugas, tai pasakė mano žemė!»¹ Taigi *Smilgai i akvarelis* yra savotiška pasaka apie autoriaus jaunystės dingusius laikus, kurie svetimame krašte rašytojui atrodė lyg pasaka, nors ir nepasaka. Bet tie Žemėi mažame miestelyje (Ž. Kalvarijoje) autoriaus praleisti laikai su žmonėmis bei vykiais tebuvo tik medžiaga romanui, lyg kokios kasyklos, iš kurių jis rinkosi akmenis savo statiniui. Formą jam rašytojas parinko pats — pasak nepasak.

Bet pasaka turi kai kuriuos savo principus. Ji pirmiausia remiasi veiksmu, neretai supintu iš labai netikintų vykių grandinų, kuri beveik visada pasibaigia optimistiškai (gerieji žmonės laimi, o piktieji pralaimi, arba nubaudžiami), nors vykių grandinė būtu labai šurpi ir beviltiška momentais. *Smilgai i akvarelis* ir surikiuota šia kryptimi, nes baigiasi optimistiškai — dviejų jaunuolių, Samanų ir Viktoro vestuvėmis, kuriose autorius, kaip toje pasakoje, pats buvo ir almidguras.

Kaip pasakoje, *Smilgai i akvarelis* romane yra nuskriausta jauna mergina, kurios nesupranta jai artimųjų žmonių, nežiuri jos gerumo, kuris tik pamažu atsiskleidžia taip, kad ta tariama nevyklė (ta pupelė, vieno veikėjo išsireiškimu) pasirodo savo vidumi geresnė ir turtingesnė už daugelį kitų. Tai kinink Gimbut dukrelė Samanė. Gal tyiom autorius parinko jai tokį vardą, kad jis skambėtų panašiai kaip pasakos Pelenė. *Smilgai i akvarelis* nestinga taip pat nūkaralaitis. Ja yra gražuolė Lina. Nors ji kai kas pravardžiuoja linu kuodeliu, nors ji turia siuvėją, bet ji vis tiek miestelio karalaitė, nes iš kitų mergin išsiskiria savo elegantiškais drabužiais ir gyvena ant kalnelio gražiuose nameliuose, lyg kokioje stiklinėje pilaitėje. Tik šios karalaitės graži išvaizda slepia gana piktą vidaus pasaulį. Tuo ji išsilenkia iš lietuviškos pasakos tradicijos, nes lietuviai karalaitės dažniausia būna geros, bet ji prisiderina prie tarptautinių romantinių pasakų, kuriose ištaigiausios princesės kartais slepia piktybių kupiną sielą. Tai raganos dukrelė ir gražio

¹ P. Jurkus, *Smilgai i akvarelis*, Chicago 1957, 522 psl.

karalait s derinys, kurio du priešingi pradai atsiskleidžia panašiai kaip *Smilgai i akvarel je*.

Yra P. Jurkaus romano pasakoje ir du savotiški broliai, gyven po vienu stogu. Vienas j — gyvenimo praktikos išmin ius — kooperatyvo buhalteris Julius, o antras pagal gyvenimo praktik — kvailėlis idealistas — meistras dailid Viktoras. Rasime romane ir gali n išmin i, kuriems tariami kvailėliai ir nevyk liai netik tai suorganizuoja rimt išdaig . Tai stambus kininkas Gimbutas ir šio bi iulis, visos parapijos galva, klebonas Senkus, kuri planus visai sumaišo Saman ir Viktoras, pa taigoti vikaro Jogaudo.

Bet tie ia sumin ti Smilgai i veik jai n ra sukurti pagal kokios nors pasakos schem , nors jie m ginami ia charakterizuoti šitaip. Tik šitie Žemai i miestelio veik jai yra nupiešti optimistin s pasakos veiksmingu teptuku. Tai reiškia, kad dingusio jaunyst s pasaulio prisiminimai P. Jurkaus buvo pergyventi kaip pasaka, nors j konkreti išraiška ir aplinka n ra pasakiška, bet gyvenimiška, daugiau ar mažiau realistiška. Tod l atrodo, kad pasakos ir gyvenimiškos tikrov s element sintez je ir gl di P. Jurkaus *Smilgai i akvarel s* originalumas : šitokios sintez s, jei neklystu, lietuvi romane dar n ra m gin s niekas.

Ta iau šitoje pasakos ir kasdienyb s sintez je slepiasi rašytojui nemaž sunkenybi . Eidama per intensyv veiksm optimistin final , pasaka dažnai suskirsto herojus geruosius ir bloguosius, juos paversdama alegorin m schemom, kai tuo tarpu gyvenimas nepaken ia schem . Norint j išvengti, rašytojui reikia gilintis veik j sielas, atskleisti j konkre i poelgi motyvus, susietus su j individualybe, su momento nuotaikomis ir su aplinka. Bet šito siekiant, reikia sul tinti veiksm , nors jo intensyvumo kaip tik reikalauja pasakos žanras. Veiksm stabdant ir jo netik tus pos - kius eliminuojant, galima sugriauti pagrindin pasakos motori , nes, iš fantazijos pasaulio atk lus pasak kasdien gyvenim , dažnais atvejais tik veiksmo supynimas begali skaitytojui sužadinti pasakos iliuzij . Tiesa, prie pasakiškumo gali prisid ti reta, arba skaitytojui nepaž stama aplinka, labai spalvingas aplinkos vaizdavimas ir jos glaudus susiejimas su veik jais. Tuo tarpu gerai žinomos aplinkos vaizdavimas pasakiškos iliuzijos mažai tesuteikia. Iš ši trump pastab matyti, su kokiomis sunkenyb mis teko kas žingsnis susidurti rašytojui, kai jis m si iš miestelio beveik kasdienišk prad kurti beveik pasakos iliuzijas. Tod l ir kyla klausimas, kas paskatino P. Jurk savo pirmame romane imtis toki dideli sunkenybi , kuri nevisas tepavyko nugalti.

Be abejo, vienas autoriaus motyv buvo psichinis — prikelti

savo dingusios jaunystės ir užjūri mari bei geležini uždang likusios t vynu s p džiūs. Juos ir sau nor josi užfiksuoti ir kitiems parodyti, kad anas nebesugr žinamas gyvenimas t višk je vis d lto buvo patrauklus, nors ir iš nedideli veiks m sud tas ir sutelktas siauroje aplinkoje. Prie šio motyvo yra prisid j s ir praktiškas uždavinys — duoti *Draugo* dienraš io atkarpai roman , kuris b t domus skaityti. P. Jurkus gerai suprato, kad dienraš iui, kuris konkurso keliu nori gauti medžiagos savo feljetonin ms atkarpoms, reikia kitokio k rinio negu filosofiniai ir psichologiniai romanai.

Laikraš io atkarp skaitytojai pageidauja pirmoje eil je roman pagr st veiksmu (domia intryga), kad, vien dien nedidel gaba liuk perskait s, jo greitai neužmiršt ir laukt ateinan ios dienos atkarpos. Tiesa, *Draugas* savo konkurs dalyviams nestat s lygos, kad jie parašyt veiksmo arba intrygos roman . Bet tai savaimė suprantama buvo rašytojui, kuris dirba laikraštyje ir pats redaguoja *Darbininko* atkarp . Tod l *Smilgai i akvarele* P. Jurkus ir prisitaik prie dienraš io skaitytoj nor tur ti veiksming roman . Šitai gerai susiderino su pasakos pagrindiniu konstrukciniu prad u — veiksmu. Bet šituo atkarpos skaitytoj daugumai P. Jurkus galutinai nenusileido — savo romane neatidav visišk os pirmeny b s veiksmui, nes jam tokie pat svarb s ir gal net svarbesni už veiks m buvo jo Smilgai i veik jai, jo jaunyst s bi iuliai, kuriuos jis prisimin lyg pasakoje. Šitaip praktinis (atkarp os) uždavinys susipyn su estetiniu tikslu — žmogišk j individ vaizdavimu. Tai reikalavo savotišk os pusiausvyros, kad intrygos veiksm e nedingt arba neišblankt jo veik jai. Š savo menin uždavin P. Jurkus dar apsunkino tuo, kad savo veik jus ir j veiks mus tur jo sutelkti nedidel Žemai i miestel , kur gal per 15 minu i pereitum skersai ir išilgai.

Bepigu buvo veiks m pl toti ir pinti lietuvišk o veiksm inio ro mano pirmajam autoriui V. Pietariui. Rašant *Algimant* , prieš jo akis skleid si didel dalis Lietuvos ir Gudijos plot su didžiul mis giriomis ir pelk mis, kari žygiais, pl šik užpuolimais, ginklo ir miklumo permaininga laime. Šitokios paslaptingos, vaizduot s pasaul nukelian ios aplinkos kukliuose Smilgai iuose nebuvo ir negal jo b ti. ia vaizduojamasis laikas tek jo ramiausios taikos srovel mis. Ta iau Smilgai iuose gyveno žmon s su panašiais jaus mais, kokie diktavo atitinkamus veiks mus *Algimanto* herojams, nes Smilgai i gyventojai taip pat myl jo, kerštavo, neapkent , nor jo iškilti, pasižym ti, b ti reikšmingi bei gerbiami, džiaug si ir li d jo. Ta iau d l siauros aplinkos ir taikos met Smilgai i gyventoj veiks mai negal jo b ti plat s.

Kaip iš smulkmen supinti veiksming intryg , kaip tuose veiksmuose surasti toki , kurie b t svarbesni už šachmat lošim , kurie bent patiems j dalyviams atrodyt dideliais žygiais ir šituo tikint skaitytoj ? Šis nelengvas uždavinys dar buvo apsunkintas autoriaus noru vaizduoti daugiau ar mažiau teigiamus veik jus (nes jo draugai), kad j veiksmuose bent šiek tiek atsispind t ir nepriklausomos Lietuvos švies jantis ir kylantis gyvenimas per neilg laiko tarp (nepilnus vienerius metus). Juk kiekvienam rašytojui teigiama s daug sunkiau atvaizduoti negu neigiama s , ypa kai jas reikia parodyti paprastoje kasdienin je aplinkoje.

Ir vis d lto nevienu atžvilgiu apsunkint uždavin P. Jurkus *Smilgai i akvarel je* atliko gerai. Siauros aplinkos kasdieniniuose reiškiniuose jis surado neišgalvot teigiam dalyk , kurie iš tikr j reišk ir Lietuvos jauno gyvenimo pažang ir Smilgai i veik j s mon je skamb jo kaip svarb s žygiai — nam statybos, kio gerinimas, komercin s veiklos pl timas, teatro vaidinim ruošimas ir iškilos su jais kitus miestelius, nauji religin s pastoracijos metodai, nelengvas jaunimo kopimas moksl , kit pagalba jam, jaun j pastangos išsimušti iš mažai galimybi si lan ios socialin s aplinkos, amatinink darbo vaisiai, dukteriai gero vyro suradimas ir širdis jaudinanti, visada amžina tema — šaunaus ir mylimo gyvenimo draugo ar draug s suradimas. Šituose veiksmuose su gerais jausmais maišosi ir blogieji — pavydas, pyktis, kerštas, veidmainiavimas, — kuri viena pasekmi yra bankelio apipl šimas (gal svarbiausias neigiamas vykis, palydimas apkalb ir šmeižt). Objektiviai imant, tai n ra nei dideli žygiai, nei dideli kriminaliniai nusikaltimai. Tod l autorius juos dažnai palydi draugišku šypsniu.

Sumin t svarbesni veiksm faktus ir eil kitoki smulkmen P. Jurkus sujung stipria meil s intryga, susipynusi tarp keturi jaun j ir lie ian i kita tiek vyresni j . Šitoki intrygos priemon (meil) vartoja beveik kiekvienas rašytojas savo vaizduojamiems vykiams susieti. Prie jos P. Jurkus dar prid jo kriminalin vyk bei jo aiškinim . Tai taip pat išm ginta rašytoj priemon , kuri m go net genialusis Dostojevskis. Ši antr j (kriminalin) priemon intrygai stiprinti autorius gerai pagrindžia pirm ja (jaun j meil s) priemone. Šitokiu b du autorius *Smilgai i akvarel je* veiksm išlaiko pakankamai tempt iki pat romano pabaigos.

Kartais atrodo, kad veiksmas jau gal t baigtis ; bet autorius vis dar suranda š t išaiškinti, nors veiksmo ištroškusiam skaitytojui tai tur t b ti aišku. Ta iau, t nauj epizod l perskai ius, matyti, kad jis nebuvo beprasmis. Nors jis kartais veiksmui nebeprid jo nieko naujo, bet vienur koki u br kšniu papild ar paryškino veik jo

paveiksl (pavyzdžiui, Linos prisipažinimas vachmistru, kad ji buvo apvogusi bankel), o kitur dav atbaigiam j kompozicin aid vykiui, kuris seniau buvo pirmaeil s reikšm s (pavyzdžiui, buhalterio Juliaus sulaistymas vandeni per Saman s vestuves yra viena pasekmi žymiai ankstesnio veiksmo — gimnazisto Algio st mimo griov, už kur Algis keršija). Arba merginos vienuolyn stojimo motyvas, kuriuo pradedamas romanas, nuaidi ir k rinio gale. Tai liudija, kad P. Jurkus nek r veiksmo d l veiksmo bet kaip. Visi jo romano vykiai atrodo motyvuoti veik j b do savyb mis bei momentin mis nuotaikomis, glaudžiai pinti bendr kompozicij, kuri yra beveik tobula, nes pabaigoje romano viskas išaiškinta, kas anks iau k rinyje buvo atsitik .

Kadangi t vyki nepla ioje Smilgai i aplinkoje vis d lto t ra nedaug, P. Jurkus žaidžia j interpretacija, atsirandan ia d l skirting veik j nuotaik bei j žini . T reakcini interpretacij romane gal t b ti ir mažiau, nes jos skaitytojui kartais atrodo kaip žinomo fakto pakartojimas ; ta iau tos interpretacijos n ra nei bereikšm s, nei nuobodžios. Antai, pat pradin romano fakt — Saman s simyl jim vikar Jogaud ir d l to jos nor stoti vienuolyn — autorius leidžia ilgokai interpretuoti keturiems veik jams. Kadangi Gimbutas ir klebonas Senkus stovi arti daikt ir nemoka prieiti prie subtili jausm pasaulio, tai j reakcijos d l to stojimo vienuolyn bei Saman s intencij interpretacija atrodo net juokingos, beveik ne tikimos. Tuo tarpu t pat fakt visai kitaip aiškina bei j reaguoja vikaras Jogaudas ir Saman s pusbrolis Algis.

Tai byloja, kad veiksm faktai bei j interpretacijos P. Jurkui yra priemon s veik j b du, j jausmams ir mintims atskleisti. Veiksmas ir dialogai yra pagrindin s priemon s Smilgai i veik jams piešti. Peizažin gamta tam tetarnauja tik prab gom. Ir tiesiogin s žvalgos veik j sielas yra trumpos, be platesni analizi, kurios nuvest vid giliau negu veiksmas ir dialogas. Tiesa, sielai atskleisti P. Jurkus pavartoja ir monologus (geras klebono monologas pakeičiui Saman s vestuvi puot), bet jie n ra nei ilgi, nei gaus s, nes ilgesni monologai kaip ir sielos b sen analiz s sustabdyt veiksm, nešt romanan nepasakišk svor. P. Jurkaus nusistatym neiti psichines gelmes bet psichinius reiškinius sugestionuoti, ži rint iš šalies (iš veiksmo ir dialogo) pasako ir knygos antrašt. Tai ne tiršta aliejn tapyba, bet šviesi akvarel, kuri dažais giliai popier ne sigeria.

Tai nereiškia, kad Smilgai i veik jai b t negyvi. Ne. Kiekvienas j turi sav veid, savo interesus, nors savo gelmi nem gsta rodyti. Kai kurie j su aiškiais vidaus prieštaravimais, daugiau ar

mažiau dramatiški. Dramatiškiausia — siuv ja Lina, kurios siekimai dideli, o priemon s menkos. Švelniau dramatiški — Viktoras, Saman ir romano pabaig klebonas, kai pamato savo gri van ius planus ir senatv . Ta iau ši veik j vidaus prieštaravimams autorius neleidžia pl totis iki ryškaus konflikto, juos sulaikydamas prie pavojingos ribos : kitaip gal t gri ti akvareliška pasaka ir prasid ti aliejis s tapybos drama.

Savo veik jus skaitytojams P. Jurkus pristato vairiai. Vienus pavaizduoja statiškai: j b das paaišk ja iš karto ir nesikei ia lig romano pabaigos. Tokie yra Gimbutas, seni nas Linkus, vikaras Jogaudas, kuris antroje romano pus je menkai be jungtas veiksm (kompozicinis tr kumas). N ra b do pakitim nei buhalteryje Juliuje, nei siuv joje Linoje, nei dailid je Viktorė, tik j vidaus savyb s atsiskleidžia palaipsniui. Šeš lyje ilgiausiai paliekamas statybos meistras Viktoras, kuris ir pats nem gsta b ti labai matomas. romano pabaig jis tampa garsus — pasirodo, kad šis slapukas es s iš garsios ir turtingos šeimos bei pats tur s nemažai pinig (j gal t b ti ir mažiau). Tai reikalinga laimingai veiksmo pabaigai, nes kitaip Gimbutas jam neatiduot savo dukters. Ta iau ši laiminga atomazga n ra *deus ex machina*, nes laipsniškai paruošta.

Dinamiškas personažas, nors ir ne toks dramatiškas kaip Lina, yra ta jauna kininkait Saman — viso romano centras, apie kur daugiau ar mažiau sukasi kiti. *Smilgai i* romano pradžioje Saman užsidariusi, nepatenkinta nei savimi, nei aplinka, ken ianti menkavertiškumo kompleks . Bet palaipsniu ji stipr ja, atsiveria kitiems, pradeda kovoti ir pagaliau tampa ryžtinga, patenkinta savimi bei aplinka, kai tuo tarpu klebonas Senkus padaro žingsn priešinga kryptimi — pradeda abejoti savimi. Tik šiuo Saman s personažu P. Jurkus palie ia psichologin -pedagogin problem — kaip per draugišk pagalb ir meil galima atitiesti menkavertiškum kenian i suaugusi mergin . Kitoki (psichologini , filosofini) problem nei pats autorius s moningai nem gina spr sti, nei jos atsiskleidžia jo vaizduojamuose veik juose, nes jis neveda j iki kraštutini egzistencini situacij .

Ar tai blogai, ar tai gerai ? Ži rint *Smilgai i akvarel s* užmoj , b t netikslu priekaištauti, kad autorius nesprendžia universalini ar metafizini problem . Ko P. Jurkus savo romanu siek ir k žad jo (apie tai kalb ta pradžioje), tai jis vyk d su meile ir atsid - j s : jo miestelis pasirod pažangus veikli žmoni telkinys, kuris savo kult rin s šviesos gali duoti ir aplinkiniam kaimui. Kad šitokio miestelio žmones piešdamas, rašytojas d jo daug darbo, tai matyti

tiek romano geroje kompozicijoje, tiek veiksmo supasakinime, tiek pusiausvyroje tarp veiksmo ir veik j motyv .

Tiesa, siekdamas romane pusiausvyros tarp veiksmo ir veik j vidaus pasaulio, autorius tur jo daryti kompromis , netirštinti psichologini br kšni , kad nesul tint veiksmo, ta iau tuo veik j nesuschemino, nes jie pakankamai gyvi. Tai ypa buvo nelengva tod l, kad t veik j daugumoje vyrauja gerieji pradai. Apie t savo veik j gyvenim , bei j nedideliu žygiu P. Jurkus pasakoja sklandžiai, gyvai, vaizdingai. Štai, kaip dinamiškai vaizduojamas Saman s dvira iu gr žimas namon iš Smilgai i :

«Jau vakaras. Kažin kur pasisl p senos sodybos ir kalvos. Tik kur-ne-kur sižiebia ilgesingi žibur liai ir ži ri didel neišbrendam tamsum .

Dviratis sunkiai seka juod keli . ia dar neseniai rugpi tis žvang jo triukšmingas, dalijo Samanei džiaugsm , plojimusi, pasisekim . Atneš ir tai, ko niekada nebuvo radus. Tada šokin jo kalneliai, draugiškas kelias j neš linksm , beržai lenk si kaip broliai. Dabar gilus ruduo ! » ²

Tik besiekdamas fraz s lengvumo, P. Jurkus kartais j padaro telegrafaiškai trump , lyg maniering . Bet kadangi veiksmas romane gyvas, vien epizod l greit pakei ia kitas, tas kartais pasitaik s telegrafaiškumas pask sta bendroje veiksmo ritmikoje, gyvuose akvareliškuose br kšniuose.

Ypa daug širdies rašytojas yra skyr s savo Smilgai i nežymiems veik jams, — gal mažiausia karjeristui buhalterini Juliu, kuris yra priešingyb P. Jurkaus numyl tam meistrui Viktorui. Tuos savo paprastus veik jus myl damas labiau negu savo gintin s švelniai šlaman ias smilgas, autorius apsiaut juos šypsniu ir pasakos šviesiais šeš liais. Tod l tie Smilgai i gyventojai, kad ir neatsiverdami iki egzistencini gelmi , atrodo gyvi ir nauji. Sakysime, pozityviai atvaizduoti stamb kinink , koks yra Smilgai i Gimbutas, m s rašytojai mažai tem gdavo, nes jis — buož . Tuo tarpu P. Jurkaus buož , kad ir išdidus bei kietas, ta iau nebaisus, nes jis nieko nenuskriaudžia. Klebon - kinink nuo Žemait s laik v l buvo m gstama vaizduoti neigiamai, kaip nekult ring , arba šykštuol . Tuo tarpu P. Jurkus ir klebono- kininko, tokio charakteringo Lietuvos miesteliams asmens, darbuose mato idealizmo, jau nekalbant apie jo gerus patarimus ir nor pad ti savo parapie iams bei kitiems. Tod l su šilta užuojauta P. Jurkus j palydi senatv , kai jo globotinis klebon Senk apvilia.

² Ten pat, 290 psl.

Visai naujas atrodo rašytojo sukurtas jaunas vikaras Jogaudas, nepriklausomas Lietuvos augintinis, nauj pastoracini ir pedagogini metod taikintojas kintaniose gyvenimo aplinkybėse. Komplikuotus pastoracinius ir kultūrinius reikalus jis neša ant savo jaunpečių, nelabai paisydamas nei apkalb, nei pavojų susikompromituoti, kaip neretai pasielgdavo ne vienas jaunas vikaras 1920-1940 metais. Taip pat jaunosios Lietuvos augintiniai, jos mokyklas iš jų, yra P. Jurkaus naujai nuškieuoti; kininko dukteris negražuolė, meistras, siuvėja, buhalteris. Šis pastarasis — tai karjeristas kiaušinyje, iš kurio galėtų išriedėti pavojinga bitybė. Netoli nuo šio nušokusi, tik atviresnė už ją pasirodė siuvėja Lina. Pajūgdama proto motyvais valdyti savo jausminius impulsus, ši gražuolė iškyla kaip retas personažas tarp savo profesijos seserų. Ir meistras Viktoras, kuriame rašytojas stipriai pabrėžia norą daryti gera, nėra sustingęs. Jis gyvas tuo savo svyravimu tarp moterų, kurioms jis visada draugiškas bei korektiškas, bet nuolat jas simyls.

Naujas mūsų romanuose ir milijonini miestų laikraščio « atstovas » mažame miestelyje — žiniaversm ir gandonešis. Lig šiol mūsų literaturoje juobdavo vadinamoji davatka, rašytojūnuvalkiota iki nepakenkiamo šablono. P. Jurkus savo romane išgyvendino šią schemą, žiniarinko bei skleidėjo pareigas pavesdamas vyriškiui, apylinkės seniūnui, kuris jas atlieka domiai, judriai ant savo dviratlio, žaisdamas savo kepurėle ir savo nepretenzingu humoru. Ir statymai bei tvarkos sargas, policijos vachmistras Smilgai juose atrodo kaip geras dalykas. Nėra Smilgai juose nei dideli padaužai, nei girtuokliai. Nors jie gyventojai išgeria ir pasivaišina, bet dėl to nekimba vienas antram krūtines.

Vaizduodamas savo romano veikėjus daugiau ar mažiau pozityviais žmonėmis, P. Jurkus gali pasirodyti toks neprastas mūsų beveik apokaliptinio laiko aplinkybėse, kad problemosuraukto veido skaitytojams Smilgai juose gyventojų akvarelė gali tapti nepriimtina. Ne vienas šitoks skaitytojas galėtų paklausti, ar buvo prasmės tiek daug dėti darbo nemažą romaną apie žmones, kurie nenešioja savyje gili universali problemą. Šitok klausimą, žinoma, galima kelti, išeinant iš pašalinio sumetimų, arba iš noro išvesti lietuvi literatūrą pasaulinio plotmės. Tuo tarpu P. Jurkus su *Smilgai i akvarele* pasiliko lietuviškoje sferoje, žinodamas, kad visko reikia, ypač jaunimui, nepažinusiame laisvos Lietuvos, kad, pradėjus nuo kuklesnių tikslų, laipsniškai būtų pasiekti dideli, kaip elgiasi senovės kompozitoriai, kurie, berašydami savo mecenatams pramoginius muzikos, sukurdavo žymiai svaresnius kompozicijas. Tik damiesi problematingesni kūrinių ateityje, šiuo tarpu vis dėlto pasidžiaukime

be suraukto veido P. Jurkaus *Smilgai i akvarele*. Tai geros kompozijos, veiksmingas, sklandžiai papasakotas romanas, kuris paskleidžia pasakos giedros ir idilijos šilto šypsniio, parodydamas, kad mažame Lietuvos miestelyje šalia vairi tamsum buvo nemaža pozityvi asmen , pamažu, bet ryžtingai judinusi miestelio ir kaimyninio kaimo gyvenim žmoni pasiilgstamos ir žmon ms tinkamos kult ros kryptimi.

Nel s Mazalait s miest el is

Kas bent kiek domisi literat ra, tas lengvai prisimena, kad Nel Mazalait yra išleidusi kelet roman ir išspausdinusi daug noveli bei legend . Nors rašyti ji yra prad jusi nuo 1929 met , ta iau jos vaisingiausias laikotarpis išpuola 1948-1956 metams, kada ji išleido septynias knygas ir laim jo Lietuvi Rašytoj draugijos metin premij už *Gintarinis vartus* (1952). Taigi, jos *Miestelis, kuris buvo mano*³, apdovanotas 1965 m. *Aid* žurnalo premija, pasirod devyneriems metams praslincus po *Pinties meto* romano (1956 m.). Tod l domu, kuo K. Mazalait s pasakojimas apie jos miestel skiriasi nuo ankstybesni j jos k rini ir kuo juos panašus.

Nors trumpai tai atsakyti n ra lengva, ta iau viena aišku, kad *Miestelis, kuris buvo mano* n ra romanas. Tai grei iau atsiminim k riny s apie gimt j miestel , bet taip papasakot atsiminim , kad juose kasdienin s tikrov s keli faktai atrodo paskend tarp toki spalving apdar , jog tie epizodai sudaro pavienius legendinius pasakojimus. Kad jie neatrodyt palaidi, N. Mazalait juos pasakoja, pabr ždama save ir savo palydov -klausov .

Ji mums vaizduoja, kaip su juo (sužad tiniu ar jaunikiu) gr žtanti savo t višk s miestel , kuris yra netoli stoties tarp Kretingos ir dar vieno Lietuvos miestelio. Išlipusi iš traukinio (kuris gali simbolizuoti ir laiko t km), rašytoja pradeda informuoti savo partner apie gimines ir t višk , iš kurios gelžkelio stot tur jo atvykti vežimas parsivežti atvykstan i sve i . Bet d l nežinom priežas i jis laiku neatvažiavo. Tod l, šiek tiek palaukusi, rašytoja savo palydovui pasi lo pamažu eiti p stiems, tikintis, kad iš t višk s siun iami arkliai juodu sutiks kelyje. Per šit kelion p s iomis N. Mazalait ir papasakoja devynius epizodus, susietus su jos gimtojo miestelio arba jo apylinki gyventojais, kurie savo ruožtu pasakotojos atmintyje susij su koku nors trobesiu, paminklu ar daiktu.

³ N. Mazalait , *Miestelis, kuris buvo mano*, Brooklynas 1966.

Antai, einant per Sertupio tilt, rašytoja parodo savo palydovui akmenin kryžį, vadinam krikšteliu. Tai duoda progos papasakoti vienos moterišk s šurpi tragedij, glaudžiai susiet su pavainikio k dikio nužudymu. Toliau, vis nesutikdama laukiamo vežimo iš t višk s, rašytoja pagalvoja, kad pasiv linimo priežastis pa iame miestelyje d l Joskaud pasog. Tai v l žadina klausim, kas tas Joskauda ir kas ta jo pasoga. Atsakydama tai, rašytoja papasakoja apie išlepus ir dykaduoniaujant kinink Joskaud, kuris buv s simyl j s jaun laumait, j apgaudin jo, tur jo ryši su jos senomis tetomis, bet iš tikr j nor jo vesti jaun kininkait Elenut. Ta iau, patyrusios klast, laum s atkeršijo Joskaudai taip, kad jis iš g dos tur jo b gti Amerik. Arba v l: miestelio pakraštyje matyti vieno namo beveik griuv siai. Jie duoda progos rašytojai papasakoti apie bais šykštuol, dailid Vaivor, kur, pagaliau nuspiria kakt velnio arkllys d l žmogaus šykštumo.

Šie ir kiti legendiniai epizodai dažnai yra giliai dramatiški, prasmingi, o kai kurie atskleidžia neeilin krikš ionišk mint (legendos apie Budrylos varp ir apie varpelio siel). Sunku pasakyti, ar tie legendiniai epizodai yra sugalvoti pa ios N. Mazalait s, ar jie turi kok nors trupin pagrindo miestelio praeityje. Ta iau vienaip ar kitaip tos legendos taip spalvingai išpuošia t miestel, kaip kadaise vis Dz kij buvo išgarsin s V. Kr v su savo *Dainavos padavimais*. Nors rašytojos atvaizduot vyki žmon s n ra jokie didvyriai, ta iau j dvasiniai siekimai ir aistros yra reti, intensyv s, ryšk s, nupiešti vaizdingai. Jie atskleidžia rašytojos didel dramatin vaizduot, kuri šioje knygoje dar kart paliudija jos didel talent legendoms kurti. Atrodo, kad šitame neva atsiminim rinkinyje, kuris vadinasi *Miestelis, kuris buvo mano*, tuos legendinius pasakojimus maloniau skaityti negu ankstybesnius, nes ia kalbin fraz tvarkinga ir sklandi, atsikra usi to palaidumo, kuris jau kliud g r tis *Negesties* romane ir buvo nebepaken iamas *Pi ties mete*.

Sustojus ties miestelio legendiniais epizodais vis d lto reikia pasakyti, kad ne jie knygai suteikia naujumo prieskon, nes K. Mazalait jau anks iau buvo suk rusi sp ding legend, kurios ilgainiui taps m s literat ros klasikiniai pavyzdžiais. D l t epizod gal neb t reik j n vis knyg rašyti kaip atsiminim pasakojim, nes jie turi pakankamai svarios substancijos «egzistuoti» pavieniui. Ta iau šiuo atveju neb t buv kur d ti dviej epizod — *Brangenybi* ir *Duonos*, — kurie neturi nieko legendiško, nes t ra suaugusios moterišk s atsiminimai apie savas jaunos mergait s dienas. Tie du gabaliukai, priskirtini prie smulki j epizod, tur b t, yra gražiausi ir grakš iausi. Jie vaizduoja jaunos mergait m

gyvenimo nuotykliai, papasakotus kaip krikščioniško skaidrumo noveliukas. Perskaitys vis *Miestelis*, jas valdžiai prisimeni gaildamasis, kad šitoki grakšči gabaliukai, kupinai meilės vaikystei, knygoje nėra daugiau. Viena, jie savo šviesiomis spalvomis kontrastiškai labiau išryškint dramatiškas legendas; antra, jie malonius patys savyje dėl kažin kokio grakštaus kokiško skaistumo. Tai vis kontrastas su dienais gausiai juodajai literatūrai, vaizduojantys beveik visą pasaulį kriminalu ir absurdu.

Miestelio autoras talentas, be abejojimo, turintis tikti jaunystės problemoms su skaisčia meilės drama centre. Šito pasigenda su vyresniomis klasiškos moksleiviai. Jie kartais priekaištuoja meilės rašytojams, kad šie esą per daug rimti, susirpinant tik vyresniomis universaliniais sielvartais, užmiršt jaunimą su jo problemomis. *Miestelis* liudija, kad Mazalaitis nėra užmiršusi jaunimo, nors jos dėmesio svoris tebėra vadinamosiose rimtosiose problemose.

ESLOVO GRINCEVIČIAUS MIESTELIS « GEROJOJE VASAROJE »

Eslovo Grincevičiaus *Gerosios vasaros* romaną, kuris vaizduoja Aukštaitės miestelį, malonu perskaityti nuo pradžios iki galo. Tačiau tuoj reikia pridurti, kad jis domus tam, kas sutinka dailiojoje literatūroje pripažinti vairo pobūdžio kūrinius, kurie nebūtinai vaizduoja kraštutines egzistencines situacijas, bet vis dėlto turi didesnį ar mažesnį prasmę. *Geroji vasara* taip pat nėra kokia nors siurrealistinė žali provokacija, kurios pagalba kai kas mėgsta skaitytojams « skaldyti antausius ». Užtuot patyčiai, kuriomis atgrasomi normalūs knygos mėgėjai, Grincevičius jiems draugiškai šypsosi, norėdamas su jais užvesti dialogą, prilygstant monologui, nes rašytojas turi papasakoti daug ko domaus, verto šypsni.

Ir romano vardas reikia suprasti be užpakalinio minio. Geroji vasara čia reiškia ne kitą kaip gerą gražią vasaros atostogą, kurias studentas Andrius Vaitkevičius praleidžia tiktai mieste pas savo dėdę. Po kelerių nebuvimo metų sugrįžęs iš užsienio ramus, tarp žalių girių pasislėpęs Virgaini mieste, jis pažvelgia į naujomis akimis. Jam senieji veidai ir aplinka su prisiminimais lyg pagyva, tapdama spalvingesne, jau nekaltant apie tai, kad per keletą metų nebuvimo Virgainiuose taip pat atsirado kai kuri naujenybė, verta atostogaujantio svečio dėmesio. Sakysime, ligi tol būvusis nuošalus kininis miestas dabar nutaria « sumoderninti » — išsiskirstyti vienkiemiais, o buvęs Andriaus mokykliniai draugai — dabar jau suaugę vyrai. Jie laišku spjauja sveiki ne flirtuoti su miestelio gražuole Stefa, nes beveik kiekvienas jų nori

palenkti sau. Šito miestelio naujas atsiskleidimas su visomis jo gausiomis Suspalv jusiomis smulkmenomis bei viena antra stambmena ir sudaro Andriaus vasaros atostog turin .

Nors studentas domisi viskuo, bet kadangi Virgainiuose jis t ra sve ias, tai romane susikaupia žymiai daugiau Andriaus sp dži bei prisiminim negu jo veiksm . Šitoki u b du susidaro Virgaini miestelio platus, iš epizod sud tas vaizdas apie jo gyventojus, j papro ius, darbus, šventes, pramogas ir nuotykius vasaros fone nepriklausomos Lietuvos laikais. Tai, sakytum, gyvai atvaizduotas, senove dvelkiantis, aukštai i miestelio folkloras, stebimas, prisimenamas ir pergyvenamas su tam tikru pietizmu bei geru šypsniu šviesuolio, kuris žino, kad visos tos užkonservuotos senov s dabar Lietuvoje neb ra. To steb tojo . Grincevi iaus bei jo antrininko Andriaus Vaitkevi iaus šioks toks dalyvavimas Virgaini gyvenime suteikia r mus šitam beveik kaimiškos idil s paveikslui, kuris *Gerojoje vasaroje* sud stytas iš didelio skai iaus epizod -epizod li , nors autorius t ra suregistrav s 30 ryškesni .

Bet idil s mozaikinis paveikslas ir jo r mai, literat riškai kalbant, sudaro dvi *Gerosios vasaros* temas. Pirmoji, arba tariam r m tema — lietuvio šviesuolio arba studento gr žimas iš miesto rami kaimo aplink bei m ginimas ia per vasar susirasti palanki širdies partner . Šitoki tem lietuvi literat roje bene pirmasis yra pla iai išvyst s Ign. Šeinius savo *Vasaros vaiš se* (1914 m.), o tai temai stipri dramatin gaid yra dav s A. Vai iulaitis savo *Valentinoje* (1936 m.). C. Grincevi iaus *Vasaros* r min tema — neutral esni spalv negu *Valentina* ir silpniau suaugusi su visu miestelio vaizdu, nes jo studentas Andrius yra pasyvesnis už A. Vai iulai io student Antan ir šiek tiek panašesnis Ign. Šeinius Karol : kaip šis, taip Andrius baigia vasaros atostogas nieko aiškaus širdžiai nelaim j s, nors Virgaini miestelio gražuol Stefa sudiev jam pasako pabu iudama.

. Grincevi iaus Andrius tik šitiek telaimi tod l, kad autoriui buvo svarbiau iš epizod -epizod li sud stytas lyg mozaika Virgaini idilinis paveikslas. j bei jo epizodus rašytojas yra sutelk s savo pagrindin vaizduojam j d mes . Matant šitoki intencij , savaime kykla klausimas, kiek šitas aukštai i miestelio mozaikinis paveikslas originalus. Kiek jis skiriasi nuo kit panašios temos k rini ? Juk prieš kelet met steb jome N. Mazalait s *Miestel , kuris buvo mano* (1966 m.), o dar anks iau (1957 metais) skait me P. Jurkaus *Smilgai i akvarel s* roman , kur buvo vaizduojamas žemai i miestelis. Nesiimant j detalesnio lyginimo, šiuo tarpu gal užteks pasakius, kad vis d lto ši trij miesteli daugiau ar

mažiau idiliniai paveikslai gana skirtingi; N. Mazalait s miestelis nušviestas legendos dramatiškomis spalvomis; P. Jurkaus draugiškame prožektoriuje išryšk ja pavieniai veiks ir pažang s asmenys, kuriems paskat suteikia laisvos Lietuvos gyvenimas ; tuo tarpu . Grincevi iaus aukštaitiškas Virgaini miestelis nupieštas folkloristiniais ir humoristiniais dažais, nes rašytojui buvo svarbiau atskleisti, kiek stipriai pažang jan ios Lietuvos miestelyje buvo išlik užkonservuot patriarchališkai etnografini element .

Šiuo atžvilgiu *Gerosios vasaros* autorius atrodo pakryp s V. Kr v s kaimišk *Šiaudin pastog*, kur taip pat reikšmingi etnografiniai-folkloriniai tipai ir papročiai. Tik V. Kr v dz k kaimo senoviškuose gyvenimo reiškiniuose ieškojo labai rimt (pasauližini, irracionali psichologini) dalyk . Tuo tarpu . Grincevi ius pasinerti etnografiškose gelm se ir ten ieškoti išminties neturi tikslo: jam svarbiau nusišypsoti, estetiškai besigrint senoviškais užkonservuotais, arba nelanksiais primityviais reiškiniais, nors kartais jie liest labai svarbius filosofinius bei teologinius klausimus. *Gerosios vasaros* autoriui domi ne tiek pati paini problema, kiek jos primityvi išraiška, koki problemai suteikia nemokyti arba susen miestelio gyventojai. Kitaip sakant, jam rpi tautosakiškoji to klausimo pus , kaip tai buvo domu taip pat rimtajam V. Kr vei.

Antai, tikriausia niekas nepasakyt , kad teologin problema apie pomirtin gyvenim ir žmoni prisiklim paskutiniajam teismui b t nesvarbi. Jos negali praeiti nesprend n kaimo bei miestelio paprasti kininkai. Bet j sprendimai šitais rimtais klausimais šviesuoliui atrodo juokingi d l primityvios formos. Antai, Evangelijos pranašyst , kad prieš paskutin j teism « žvaigžd s kris nuo dangaus », vienas pokalbininkas *Mal no* epizode šitaip atpasakoja : « Ir knygoje parašyta, kad žvaigžd s kris nuo dangaus. J bus pilna žem . Kaip burok ruden . Gal si rinkti ir nešti vaikams paži rti! »*⁴ Tai vaisius vaizduot s, kurios n ra paliet jokie astro nomiški mokslai.

Nemažiau primityviai vaizdingai, bet ir drauge juokingai, išeina *Mal no* pokalbininko mintys apie mirusius, besirenkan ius paskutin j teism : « Ten v l visi susirinks ! Ir tie, kurie iš peklos ateis smaluoti, degutuoti, apdeg , velni iškankinti ir sustos kartu su tais, kurie atkeliaus gal kariatose ar automobiliais atvažiuos iš dangaus linksmybi ! Bus jie atsigan , šlam s šilkais, išparfumuoti. Kod l ? Kad išklaust teismo sprendimo ir v l eit iš kur at j ! »⁵

⁴ . Grincevi ius, *Geroji vasara, mozaikinis romanas*, Chicaga 1970, 155 psl.

⁵ Ten pat, 158 psl.

Kadangi G. Grincevi iui pirmiausia r pi etnografiškai folklorinis miestelio vaizdas, todėl nenuostabu, kad *Gerojoje vasaroje* žymi viet užima kolektyviniai epizodai, kaip Jonin s, m g j vaidinimai, procesijos, atleidai, kermošiai, gegužini šokiai ir kiti panaš s. Ta iau tarp kolektyvi ir individuali epizod veiki asmens neatrodo labai ryšk s — tik vienu antru br kšniu nuškieuoti. Ar šituos veik jus Grincevi ius buvo kurs nors sutik s, ar jie daugiau jo vaizduot s padariniai, kas ia gal t paaiškinti, jei ne pats autorius ? Ta iau ir jo nesiklaus , galime pasakyti, kad daug kas *Gerosios vasaros* miestelyje (pavieniai epizodai, asmens, prietarai, burtai, kai kurie kitokie papro iai bei atskiri posakiai) yra kv pti senoviško kaimo, arba paimti iš Lietuvos miesteli tikrov s, nors ir sustilizuoti.

Kad . Grincevi ius šitaip yra komponav s savo *Ger j vasar* , liudija jos epizodas vardu *Vaidinimas*, kur pavaizduotas m g jiško teatro spektaklis klebonijos daržin je. Nors ia vaidinimas sustilizuotas iki šaržo, ta iau vaidinimo tem ir jo stili galima atpažinti, nes tas miestelio m g j spektaklis pavaizduotas pagal kun. K. Švogžlio-Milžino vien pjes apie lietuvi kovas su kryžiuoiais. Tai gali paliudyti šias eilutes raš s, nes jam yra tek b ti sve iuži rovu to vaidinimo, kuris buvo atliktas Gegužyn s miestelio mokykloje (ne daržin je kaip *Gerosios vasaros* Įrgainiuose).

Kas nor t tikr rodym , kad . Grincevi ius net atskiras frazes, juokingai skambanias d l primityvios formos, savo romalui yra skolin s iš gyvenimo, tiems tiks ši citata: « Žinai an aukštai i generol , kuris labai tarmiškai ne syk tvirtino : «Žmagus be tik jim ir kara maksla ne žmogus, bet kiaula ! »⁶ Šis posakis laisvajame Kaune buvo pasklid s labai plaiai. Jis buvo priskiriamas generolui Galvydžiui-Bykauskui, kuris, b damas Lietuvos karo mokyklos viršininku, cituotus žodžius kartodav s savo mokomiems kari nams, busimiesiems karininkams.

Turint šitokius tikrus duomenis, galima tik ti, kad *Gerojoje vasaroje* altaristos kun. Beko iaus pamokslas apie šv. Petr n ra gryna autoriaus k ryba, bet daugiau ar mažiau tautosakinis faktas. B tent, per Petrines senelis altarista sak s žmon ms pamoksl apie šv. Petr maždaug šitaip : primin s Evangelijos pasakojim , kaip šv. Petras, pamat s Mokytoj , einant ežero bangomis, iš laivo puol s prie Viešpaties ir prad j s sk sti, kunigas kalb j s : « Ot, tai b da su tavim », pasak ponas Viešpats, pri j s ar iau. Paskui pagrieb

---

⁶ Ten pat.

švent j už plauk , už koj os, kaip varl trauk laiv . « Vadin as esi žvejys, ribokas, o plaukti nemoki. Sarmatykis, žmogau. Kur tave tok d t i ? Va, kiti, kod l jie ramiai s di, nei durniuoja, nei k ? Joki b d su jais. Kat arba ožka, toks durnas gyvulys, ir tai mesta vanden moka plaukti, o ia vyras ir dar žvejys. Ai, ai, ai ! Kaip gyvas tokio nema iau. Pras iau kaip višta — tik ant vandens, ir plast, plast, makalaj dugn »⁷.

Ar ši ištrauka yra iš anekdoto, šaržuojan io kunigo pamoksl , ar tokio stiliaus pamokym sakydavo koks nors senas altaristas, ia ne tiek svarbu. Ta iau bet koki u atveju romane atpasakotas Petrini pamokslas yra miestel n tautosakos gabalas. J *Gerojoje vasaroje* paskleista daug — apie vaiduoklius ir apie dvasias, apie velnius ir užkastus pinig us, apie perk no išlytus debesis ir apie laum s juost . Tarp šit senovišk , susijusi su prietarais epizod yra visai naujovišk ir linksm , sakysime, kaip lokio stiprumo Augustinas Petryla pavog miestelyje pašto d žut , nor damas sugauti laišk bajoraujan io ponai io, kuris laiškais meilinasi Augustino mylimai Stefai, arba kaip ulon puskarininkis Zigm as Pimp , keršydamas Augustinui ir jo bi iuliams, pasigrob vakare ant žirgo jamas per miestel einan i t pa i Stef .

T vis epizod — juoking ir elegišk — ia pasakoti n ra reikalo. Bet negalima nutyl ti, nepamin jus dviej gyventoj kategorij — vaik ir žyd , — be kuri lietuviško miestelio folkloras neb t pilnas. Juos buvo palik nuošaliai ir P. Jurkus ir K. Mazalait , prisimindami žemai i miestelio gyventoj us, bet pla ias teises jiems suteik C. Grincevi ius. *Gerojoje vasaroje* jis leido vaikams su pagaliais ant pe i karišku maršu žygiuoti per miestel , arba erzinti žyd us naktin mis išdaigomis, o šiems pagalbos ieškoti pas klebon Prakul , žinoma, kalbant tuo juokingu žargonu, kuris tur t vadintis lyg ir lietuvi kalba. Prisiminimas žyd su j lietuvišku žargonu, su šeštadieniniais šabasais ir keliavimu kolektyvine gurguole Kaun parsivežti prek i yra viena autentiškiausi spalv miestelio mozaikiniame paveiksle.

Ta iau siekdamas sukurti š paveiksl kaip galima pilnesn , . Grincevi ius *Gerosios vasaros* mozaik spalvot akmen li prid jo per daug ir nereikaling , b tent, savo k rin jis terp toki epizod , kuriuose jo Andrius ne tik nedalyvauja, bet kuri n nemato, o tik sužino iš kit asmen pasakojim . Pirmiausia prie toki epizod reikt priskirti *Veidmain* ir *Ekzekucijas*, o paskui *Lentpi vius*,

⁷ Ten pat, 83 psl.

Sodinink ir dar kelet smulkesni epizod li . Šitie mažai kuo susieti su Andriaus viešnage gabalai, niekuo nepast m dami n kit veik j akcijos, atrodo nereikalingai prilipdyti, kreipiantieji *Ger j vasar* vaizdeli rinkin , o ne mozaikin paveiksl .

Ta iau ir mozaika n ra jokia doryb k riniui, kuris nešioja romano vard . Ir kaip tik d l šit palaid vaizd peršasi mintis, kad *Gerosios vasaros* autorius nevisai teis tai ia vartoja romano termin . Tiesa, kad m s dienomis bet koks didesn s apimties pasakojimas bei vaizdavimas ne kart vadinamas romanu ; ta iau joks rimtas kritikas dar n ra paneig s vieningumo reikalavimo dailiam k riniui, nors jo vienyb s pagrindas gali b ti vairs. Tod l *Gerosios vasaros* autorius b t meniškiau pasielg s, labiau pabr ždamas vienov , sumažindamas tautosakini epizod skai i , o likusius glaudžiau sujungdamas tarp sav s. Šitam reikalui gal jo pasitarnauti intryga, kurios apmatai jau yra romane, ir išvystyti veik j charakteriai, kuri škicai k riny atrodo d kingai.

Romano vard *Gerojoje vasaroje* visiškai pateisinti, atrodo, nedaug ko bereik jo. Užteko tik leisti studentui Andriui tapti ryžtingesni bei veiklesniu, kad jis b t išdr s s d l gražuol s Stefos stoti kov su miestelio varžovais, nebijodamas prarasti savo orumo ir gal net rizikuodamas savo mokslu. Šitai išvystant *Gerosios vasaros* tem , gal b t atsirad s vienas antras komiškas ir tragiškas epizodas, kurie b t sudrumst miestelio folklorin idil , bet b t gal j iškelti roman iš etnografinio lygio visažmogišk plotm , domi ne vien tik lietuvi skaitytojui.

Kad išvystant pirm j (r min) tem — sugr žusio vasaros atostog studento simyl jim , — buvo nemažos galimyb s sukurti veik j ryškius charakterius, užtenka tik atidžiau pažvelgti dabartin s Stefos ir jos artim j apybraižas. Šit taktišk , labai racionali gražuol Grincevi ius charakterizavo kaip mergin , kuri nenori vyrams rodyti viešai savo palankumo, bet m gsta, kad «kavalieriai » d l jos kovot . Ar tai nebuvo pakankamas paskatinimas Andri «paleisti nuo vadeli », kad savo kovai d l gražuol s ieškot pagalbinink iš šalies ? O vienas toki gal jo b ti Stefos t vas, kaip motinos kontrastas.

Kai tik koks nors pretendentas apsilanko gražuol s namus, jos motina neatsitraukia nuo dukters, j saugodama kaip koks drakonas ir šalindama kiekvien vyrišk , kuris gal t bent kiek b ti nenaudingas Stefos geram vardui. Tuo tarpu jos t vas elgiasi beveik priešingai — žentu pradeda vadinti kiekvien jaun vyrišk , iš kurio tikisi susilaukti vaiši miestelio smukl je. Tik gaila, kad rašytojas šitoki savo personaž apmat neišvyst drauge su kitais vei-

k jais. Išryškinti ir sujungti kovos fabul , jie b t susilpnin tautosakines spalvas, bet žymiai pak l viso romano lyg . Žinoma, tai b t pareikalav žymiai sunkesnio darbo, negu etnografini vaizdeli varstymas ant « si lelio ». Gaila, kad nurodyto sunkesnio meninio užmojo *Gerosios vasaros* autorius veng . Ta iau dar ne viskas pralošta: antrame tome Andrius, išlaik s diplominius egzaminus, dar turi galimybi d l Stefos susikauti iki krauj . Bet ar tai kada vyks ?

Tuo tarpu dabartiniame *Gerosios vasaros* tome dar pasigendame toki svarbi vasaros darb kaip m šlavežis ir rugiapi t . Juk jie taip pat duodasi nuspalvinti tautosakiškai ir humoristiškai. O be j atrodo, kad Virgaini gyventojai daugiau pramogauja, besipasakodami visokias «istorijas », negu k nors rimto dirbdami.

Ta iau ir dabartiniai *Gerosios vasaros* vaizdai lietuvi skaitytojui yra dom s. Jie pirmiausia mus sudomina savo tautosakinimis spalvomis, kurias nuo sentimentalumo gina humoristinis tonas ir realistiškai humoristinis vaizdavimo b das. Tai brangi, nes m s literat roje reta, ypatyb . Tiesa, kad j buvo galima pasteb ti ir P. Jurkaus *Smilgai i akvarel je*, tik kažin kod l j skaitytojai nepakankamai vertino (bent šitoks susidar sp dis). Gal jie tada buvo apglušinti siurrealistini šiurpuli , nes *Smilgai i akvarel s* pasirodymas (1957 m.) buvo sutap s su A. Škos k riniais — *Žvakid* (1957 m.) ir *Balta drobul* (1958 m.). Kadangi 1971 m. sensacing triukšm nebuvo gird ti, *Geroji vasara* gal jo susilaukti d mesio bent iš t skaitytoj , kurie humoro nelaiko ši dien « nuod me ».

Kad jo yra . Grincevi iaus romane, jau buvo galima sitikinti iš duot citat . Kad humoristinis vaizdavimas eina per vis knyg , tegu paliudija kelios ištrauk l s, paimtos iš vairi *Gerosios vasaros* epizod . Antai atvykdamas atostog savo gimt j miestel , studentas pastebi žyd pirklio Kacenenbogeno žmon , kuri Andriui atrodo žymiai apk nesn negu seniau, horizontaliai padvigub jusi, o rašytojas priduria : «Buvo apsirengus raudona suknia, tai atrod lyg obuolys ant dviej šiaudeli »⁸.

Gyvasis liežuvinis telegrafas Virvulis apie vien savo paž stam taria : « Papliauška tas Dzirgulis, ir mergogauda baisiausias. Naudos iš jo tiek, kad duoda darbo kaimo šunims »⁹.

Andriaus pusseser Jan apie vien eventual studento varžov

⁸ Ten pat, 7 psl.

⁹ Ten pat, 31 psl.

šitaip informuoja : « Iš bajor medžio iškrit s, žmones nepatek s, tabaluoja kažin kur pusiaukel j ... Kai meta [Stefai] laišk , tai po to visas paštas tris dienas kvepia parfumais »¹⁰.

Nor damas švelniai šypstel ti iš autoritetin s Lietuvos valdžios, prie herojiško spektaklio repeticij epizodo . Grincevi ius prisega šitok sakin : « Nuovados viršininkas Griozde, kur paprastai visi vadino Griozdu arba tiesiog nuovada, jausdamasis vis ginkluot paj g ir karini užsi mim viršininku parapijoje, nesyk niekieno nekvie iamas buvo at j s repeticijas patikrinti, ar iš to ginkluoto vaidinimo nebus kokio nenumatyto pavojaus valdžiai, šaliai arba nors pa i vaidintoj saugumui »¹¹.

Vyrai, išg r alu io už laiming miestelio žemi padalijim vienkiemius, pajunta palengv jim , «lyg sunki velykin išpažint atlikti atvyk s žmogus sužino, jog šiandien bažny ioj n ra kunigo »¹².

D l vandens pragraužto vieškelio pylimo « b dos Adomui iš to daug nebuvo, bet pyk io ir keiksm b t užtek išgr sti vieškel iki pat pragaro vart ir dar ger gabal anapus j »¹³.

« Juk ir aš taip sakau : argi gali vilkas tik agurkais gyventi ? Reikia ir m sos »¹⁴.

« Prad jo lankyti mokykl , bet nei pirmo skyriaus negal jo baigti. Raidži neskyr nuo musi »¹⁵.

Iš pažym t ia puslapi , labai toli gražu ne vis , matyti, kad humoristinio vaizdavimo sakini , — ia pasigaunant hiperboli , ia kontrasting palyginim , ia prisl pt užuomin , — yra gausiai pris ta visoje *Gerojoje vasaroje, o* neištaigingo Virgaini miestelio gyventojai turi s mojaus. Gal b t, kad kai kuriuos juokingus posakius autorius yra pa m s iš bendrojo lietuvi tautosakos lobyno, ta iau j tikslus pavartojimas žmon ms ir j situacijoms pavaizduoti taip pat yra literat rinis nuopelnas, patrauklus ne vienam skaitytojui šiais ni rios literat ros laikais.

Nors P. Jurkus, N. Mazalait ir . Grincevi ius apie savo miestelius raš daugiau maloni t višk s prisiminim paskatinti, o ne siekdami koki nors sociologini tiksl , ta iau j k riniai liudija,

---

¹⁰ Ten pat, 37 psl.

¹¹ Ten pat, 60 psl.

¹² Ten pat, 131 psl.

¹² Ten pat, 145 psl.

¹⁴ Ten pat, 165 psl.

¹⁴ Ten pat, 197 psl.

kad laisvos Lietuvos laikais miesteliai atlikinjo tok pat vaidmenį kaip spaudos draudimo laikais. Kaip Vaižgantui, taip ir išvardintiems rašytojams atrodė, kad iš miestelių kaimo sklido aukštesnės kultūros bangė, užnešanti patriarchalines tradicijas. Mažiausiai paslankūs priimti naujoves, labiausiai užsikonservavę atrodo C. Grincevičiaus aukštaičiai miestelis. Tuo tarpu P. Jurkaus žemaitiški Smilgaičiai atvaizduoti beveik kaip pažangos pavyzdys. Tačiau ir vienas ir antras miestelis jaut gyvenimą skatinant laisvos Lietuvos pulsą.